

М.І. БОНДАРЕНКО,
Л.А. РИБЧИНСЬКА,

Технологічний університет Поділля м. Хмельницький

РОЛЬ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМИ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНИХ ІНСТИТУТІВ УКРАЇНИ

Ринкове трансформування суспільно – економічних відносин в Україні зумовлює потребу розвинутої системи ведення справ у сфері освітніх послуг, яка б орієнтувала вищі навчальні заклади на підготовку фахівців відповідно до попиту праці й поєднувала процес завершення навчання з процесом включення випускників до трудової діяльності. Для попередження виникнення диспропорцій між підготовкою і потребою ринку праці у фахівцях необхідно прискорити створення інформаційно – обчислювальної мережі й програмного забезпечення служб зайнятості всіх рівнів управління. Ринкове регулювання в сфері освіти повинно поєднуватись з державним, що обумовлює необхідність державного впливу на ринковий механізм шляхом реалізації сукупності взаємопов'язаних заходів правового, організаційного та фінансово – економічного характеру, покликаних забезпечити його нормальне функціонування та запобігти виникненню соціальної напруженості серед молоді. З метою сприяння працевлаштуванню випускників вищих навчальних закладів держава повинна зайняти активну політику регулювання ринку праці, але на якісно новій основі, що передбачає створення гнучкого механізму регулювання процесами працевлаштування випускників через удосконалення законодавчої, податкової, кредитної та фінансової політики. Доцільно використати світовий досвід розробки і реалізації програм сприяння зайнятості молоді на локальному, регіональному та міжнародному рівнях. Практика показує, що проблему успішного функціонування сфери вищої освіти за умов посилення конкуренції зможуть вирішити лише ті вищі навчальні заклади, які мають орієнти-

ри на перспективу. Їх стратегія повинна ґрунтуватися на використанні концепції маркетингу освітніх послуг, що передбачає дослідження ринку праці з метою встановлення поточної і перспективної потреби у фахівцях; вивчення розвитку виробництва для сучасної підготовки і вимог до спеціалістів; пошук власного ринкового сегмента; запровадження тимчасових форм зайнятості (бізнес – інкубаторів, виробничих дільниць, тимчасових молодіжних бригад).

Важливим показником ефективної роботи вищих навчальних закладів виступає спроможність забезпечення потреб народного господарства фахівцями відповідної кваліфікації. Рівень освіченості працівника впливає на розвиток науково – технічного потенціалу країни та визначає її місце у світових інтеграційних процесах. Саме система освіти безпосередньо пов'язана з національною та економічною безпекою країни, рівнем політичної стабільності, визначає майбутнє нації та виступає важливою складовою життєзабезпечення держави. Створення системи інституцій в галузі соціального захисту покликане зменшити за допомогою структурування варіантів соціальних взаємин (встановлення стабільної структури взаємодії) їхнє розмаїття, спричинене високим ступенем невизначеності перехідного періоду. Освіту необхідно також розглядати як функціонально обов'язковий соціальний інститут найвищого рівня значущості, завдяки якому функціонує соціально – генетичний механізм, що визначає і забезпечує становлення і вдосконалення особистості, набуття, передачу та розробку нових наукових знань, надбань культури від покоління до покоління. При цьому не слід забувати, що ви-

ховна функція вищої школи залишається надзвичайно актуальною. Освіта без виховання не формує особистості й громадянина. Пріоритети духовності виховання, гуманістичного світосприйняття повинні стати для молодих фахівців важливим ціннісним орієнтиром, запорукою самореалізації й стабільності.

Найбільш цікавим і перспективним процесом у світовій вищій освіті є так званий Болонський процес – конвергентні реформи у європейській вищій освіті. Створення Європейського простору вищої освіти передбачає насамперед вироблення консенсусу в поглядах щодо її цілей. Чи залишиться вона суспільною цінністю, традиційною для європейської освітньої культури, а отже, за її розвиток нестиме відповідальність держава, чи стане суто приватною цінністю і відповідно до ідеології вільного ринку перетвориться на товар, послугу. Активізація другої тенденції визнається цілком реальною, проявами чого є різні форми транснаціональної освіти, зростаюча кількість приватних, корпоративних ВНЗ. Отже, актуальним є пошук балансу цілей як у загальноєвропейському, так і в національному вимірах.

Серед головних цілей Болонського процесу пріоритетними вважають необхідність підвищення конкурентоспроможності європейської вищої освіти, сприяння мобільності студентів, викладачів, дослідників, адміністративного персоналу європейських вищих навчальних закладів (ЄВНЗ); здатності випускників ЄВНЗ до працевлаштування в умовах глобального ринку праці. Перелік інших заходів, визначених Болонською декларацією та Саламанською конвенцією (введення двоступеневої вищої освіти [ступеня бакалавра та магістра], запровадження європейського зразка додатку до диплома, європейської системи залікових одиниць, узгодження національних систем оцінки якості освіти та акредитації тощо) є лише інструментами здійснення трьох головних цілей.

У матеріалах Празького самміту міністрів освіти країн – учасниць Болонського процесу важлива увага зосереджена на необхідності розрізнити два аспекти конкурентоспроможності європейської вищої освіти: конкурентоспроможність європейських дипломів на глобальному ринку праці та здатність ЄВНЗ до залучення іноземних студентів, зокрема з позаєвропейських регіонів.

Перший аспект проблеми включає набуття професійними кваліфікаціями, науковими ступенями, що надаються в ЄВНЗ, якостей зрозумілості, порівнюваності для роботодавців та потенційних споживачів освітніх послуг в усьому світі. Потрібна чітка і вичерпна інформація про результати навчання, тобто знання, навички та компетенції, яких можна набути в ЄВНЗ. Інструментами розв'язання цієї проблеми виступають додаток до диплома, де містяться необхідні дані як національною, так і англійською мовами, а також система залікових одиниць (кредитів), у яких вимірюються показники тривалості, інтенсивності навчального процесу. Важливим у даному контексті є й розв'язання питання щодо визнання освітніх дипломів в інших країнах як в межах Європи, так і поза нею. В євро-регіоні цій меті вже підпорядковані національні інформаційні центри з проблем академічного визнання та мобільності, а також Європейська мережа інформаційних центрів з проблем академічного визнання та мобільності (NARIC / ENIC).

Підвищенню конкурентоспроможності європейських дипломів сприяє і поділ вищої освіти на два рівні (коротка і повна) з наданням ступенів бакалавра і магістра. Введення ступеня бакалавра після трьох років навчання у ВНЗ сприятиме, на думку авторів цієї ідеї, скороченню загальної тривалості вищої освіти, а отже, і її здешевленню; зменшенню розмірів академічних відсівів, які лягають важким тягарем на державні бюджети європейських країн; зменшенню кількості молоді, що залишає ВНЗ без

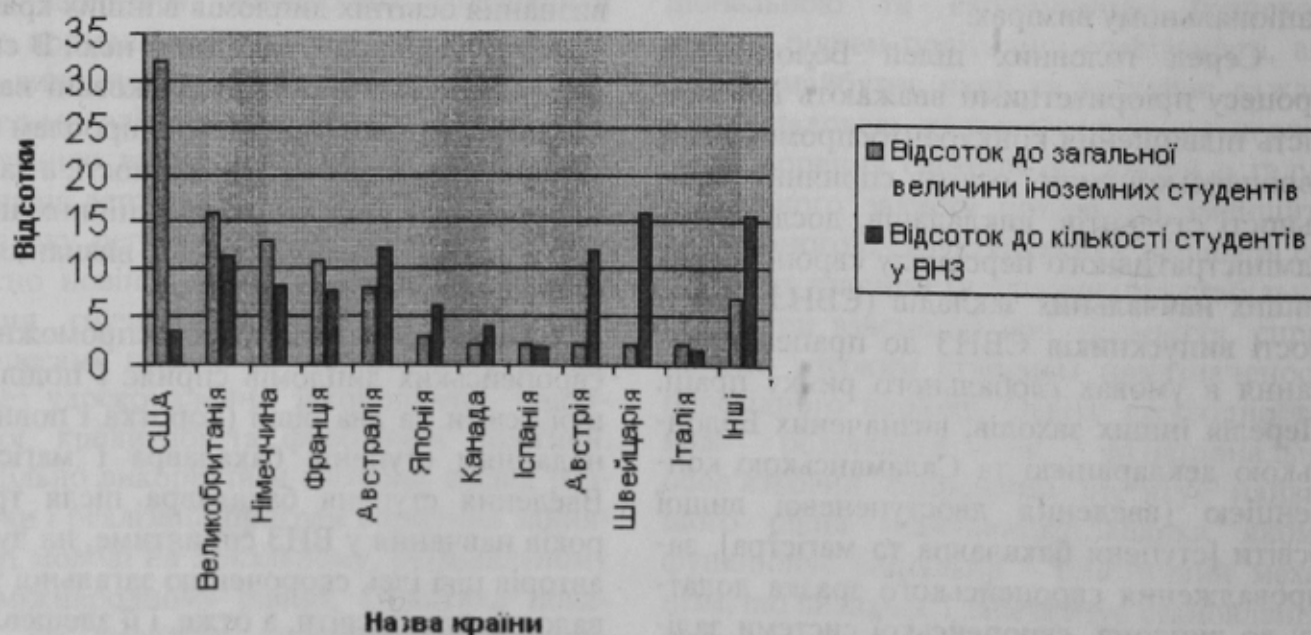
будь – якого диплома та чітких професійних перспектив; наближенню європейської ВО до реальних потреб глобального ринку праці.

Структурування ВО на два рівні наблизить освітні системи країн – учасниць Болонського процесу до англійської (англо – саксонської) моделі і означатиме відхід від німецької, яка поширена в регіоні. Проблема полягає не стільки в національних пріоритетах, скільки в принциповій концепції ВО. Нова ступенева модель веде до підвищення ролі професійно – орієнтованої, практичної підготовки і, на думку дослідників багатьох країн, до зниження рівня фундаментальної наукової підготовки. Тому в ряді публікацій, зокрема в матеріалах Празького самміту міністрів освіти, підкреслюється необхідність запобігати ранній спеціалізації, забезпечувати надання фундаментальних знань високого рівня як основи для подальшого індивідуального про-

філювання у сфері професійної підготовки і подальшої наукової освіти зі здобуттям ступеня магістра. В цілому перспективу структурних реформ академічна громадськість оцінила дуже неоднозначно. Не всі країни готові до швидких змін. Найінтенсивніше розвиваються події там, де є зацікавленість і реальні об'єктивні можливості прийняття великого контингенту іноземних студентів.

Другий аспект проблеми підвищення конкурентоспроможності ЄВНЗ – здатність рекрутувати значну кількість абітурієнтів із закордону, зокрема з позаєвропейського простору. Насамперед підкреслимо, що оскільки вища освіта є надзвичайно привабливим бізнесом, конкуренція в цій сфері набуває гострого характеру. Найактивніше з ЄВНЗ конкурують у глобальній боротьбі за студента заклади США та Великобританії.

Розподіл іноземних студентів між країнами - членами ОЕСР

Відносні показники кількості іноземних студентів у системі вищої освіти конкретної країни дають підстави для висновків щодо привабливості (конкурентоспроможності) цієї системи та можливостей потенційного розвитку розглянутого процесу. Висновки полягають у значному відставанні ЄВНЗ від американських закладів у абсолютних кількісних, а отже, і в економічних показниках. До того ж американська система вищої освіти має значний потенціал для подальшого розвитку. Не випадково у квітні 2000 року президент США Б.Клінтон підписав спеціальний меморандум щодо розвитку інтернаціональної освіти, в якому підкреслювалося, що розвиток обумовленої сфери сприяє захисту американських політичних, економічних (уже сьогодні іноземні студенти приносять США 9 млрд. доларів щорічного прибутку) та культурних інтересів. У меморандумі сформульовано систему заходів, спрямованих на значне розширення інтернаціональної освіти та її якісного вдосконалення. Безумовно, об'єднання ЄВНЗ у конкурентній боротьбі із зовнішнім опонентом США дасть їм певні переваги, отже, боротьба стане ще запеклішою.

До зовнішніх опонентів ЄВНЗ у конкурентній боротьбі за студента належать і заклади транснаціональної освіти (провайдери іноземних ВНЗ, що діють на основі франшизних угод; філії іноземних ВНЗ (перш за все, американських та англійських); міжнародні ВНЗ, що пропонують міжнародні навчальні програми і кваліфікації; офшорні навчальні заклади – автономні інституції, що за своєю організаційною структурою та змістом освіти належать до освітньої системи іншої країни; корпоративні навчальні заклади, які не належать до жодної національної освітньої системи; міжнародні віртуальні університети, що пропонують програми дистанційного

навчання). Абсолютна більшість таких ВНЗ не є акредитованими жодною національною освітньою системою. Ставлення до їх діяльності є дуже суперечливим. Як позитивний бік розвитку транснаціональної освіти дослідники називають можливість надання ВО додатковим контингентам студентів (уже сьогодні в Пенсільванському університеті [США] дистанційно навчаються 19 тис. студентів із 50 штатів США і 20 інших країн світу; Каліфорнійський віртуальний університет інтегрує 28 тис. студентів); як негативну – відсутність контролю за якістю діяльності нових освітніх провайдерів.

Засобом конкурентної боротьби з даними навчальними закладами повинна стати система контролю якості освіти та акредитації ВНЗ у кожній з країн – учасниць Болонського процесу. В сучасних умовах такі системи не є достатньо поширеними в регіоні. За даними освітніх відомств країн щодо стану реформаційних процесів у сфері ВО влітку 2001 року, можна зробити наступні висновки: аудит якості вищої освіти на національному рівні відсутній в Австрії, Нідерландах, обох громадах Бельгії, Швейцарії, Греції, Польщі; у стадії активної розробки методологій та перших спроб їх упровадження перебуває процес в Ірландії, Ісландії, Італії, Німеччині, Литві; достатньо розвиненими є системи аудиту якості вищої освіти у Фінляндії, Швеції, Данії, Великобританії, Франції. Надалі передбачається розвивати співробітництво створюваних та існуючих національних центрів оцінки якості освіти в рамках існуючої з 1999 року регіональної інституції – Європейської мережі оцінки якості знань у вищій освіті (ENQA). Однак уже на Празькому самміті було вироблено певні рекомендації, найважливішими серед яких є:

1. Система оцінки якості вищої освіти повинна мати подвійний характер, тобто

бути ініційованою як з боку держави, так і з боку вищих навчальних закладів.

2. Активну участь у цьому процесі повинні відігравати студенти як члени академічної спільноти і як споживачі освітніх послуг.

3. Функції перевірки якості освіти полягають як у її оцінці, так і в допомозі щодо розвитку ВНЗ.

4. Правила та результати оцінки якості вищої освіти повинні мати відкритий характер.

5. Процедури оцінки якості вищої освіти не повинні приводити до її надмірної стандартизації.

6. Процеси оцінки якості не повинні суперечити тенденції до диференціації вищої освіти.

7. Оцінка якості не повинна перетворюватися на важкий тягар для ВНЗ (так званий *visus akkredititis*).

Акредитація ВНЗ існує далеко не в усіх європейських країнах. Учасники Болонського процесу поки що не виробили єдиної концепції щодо суті акредитаційних процесів. Найбільш суперечливим у цьому контексті є питання відповідності діяльності ВНЗ певним стандартам. Наявність таких стандартів, на думку скептиків, ставить під сумнів можливість забезпечення інноваційного і творчого характеру навчального процесу, диференціації змісту освіти, права автономії ВНЗ в цілому. На сучасному етапі розвитку конвергентних реформ питання введення, крім національної, ще й загальноєвропейської акредитації ВНЗ не ставиться на офіційному рівні. Однак, на думку спеціалістів, якщо Європа рухатиметься занадто повільно в обумовленому напрямку, міжнародні акредитаційні центри можуть виникнути на приватній основі. Прикладом виступає існуючий Глобальний альянс транснаціональної освіти (GATE), який надає акредитаційні послуги національним освітнім системам різних країн.

Практика свідчить, що більшість країн – учасниць Болонського процесу знаходяться на завершальному етапі реформ, спрямованих на побудову Європейського простору вищої освіти. Найактивнішими в цьому процесі є його ініціатори – Великобританія, Німеччина, Франція, Італія, керівництво яких усвідомило необхідність перебудови системи національної освіти в контексті глобалізаційних процесів у сфері економіки та політики. Освіта перетворилась на сферу гострої конкурентної боротьби, в якій політичні, економічні, культурні й академічні інтереси сплелися в єдине ціле.

Українська вища освіта, як і інші європейські освітні системи, також перебуває в процесі реформування: запроваджено ступеневу систему ВО, систему залікових одиниць (кредитів) для вимірювання кількісних показників навчального процесу, систему акредитації та аудиту якості освіти на національному рівні, удосконалено додаток до диплому. В умовах інтеграції національної економіки в європейське співтовариство, покращення кон'юнктури регіонального співробітництва та розширення міжнародної кооперації зростають вимоги щодо організації і побудови системи вищої освіти України. Потребує належної уваги розробка механізму підтримки якісних характеристик функціонування вищої школи в ринкових умовах. Обумовлена політика повинна забезпечувати гармонізацію соціальних інтересів всіх верств населення.

Серед основних завдань та напрямків трансформації всіх ланок системи вищої освіти в Україні необхідно виділити наступні:

✓ Дослідження теоретико – методологічних проблем і особливостей сучасного розвитку вищої освіти, пошук новітніх тенденцій ефективного застосування ВО в створенні національного продукту й забезпеченні соціальних потреб суспільства;

✓ Розробка оптимальної моделі багаторівневого та багатоканального фінансування вищої освіти в умовах функціонування різних форм власності;

✓ Обґрунтування підходів до розроблення й удосконалення системи норм і нормативів вищої школи в новому періоді розвитку, нових вимог до вищої освіти;

✓ Визначення шляхів формування організаційно – економічного механізму регіональних систем вищої освіти з урахуванням місцевого розвитку продуктивних сил;

✓ Створення умов, за яких підприємницьким структурам було б вигідно направляти частку своїх капіталів для заміщення бюджетного фінансування на освіту, охорону здоров'я, екологічні заходи; оцінка економічної ефективності інвестицій з боку підприємницьких структур та фізичних осіб у сфері освіти.

Важливим чинником залучення зарубіжних студентів виступає наявність в країні сприятливої візової політики, дружніх сервісних послуг, що допомагають їм освоїтися в новому культурному й освітньому просторі та розв'язувати щоденні проблеми. Водночас держава повинна приділити велику увагу реформуванню системи закладів вищої освіти, спрямованому, по – перше, на створення сприятливих умов підвищення кваліфікаційного рівня наукових кадрів, по – друге, забезпечення мережі вищих навчальних закладів інформаційними технологіями, телекомунікаційними мережами, засобами інформатики. Водночас необхідно переглянути та доопрацювати існуючу методичну літературу, розробити систему тестування викладачів. Обумовлена політика буде ефективним інструментом державної підтримки лише за умови гармонізації соціальних інтересів всіх верств населення. Реформи в сфері інтелектуального заохочення наукових кадрів повинні спрямовуватись на створення системи преміювання, морального заохочення, формування ефективної корпоративної культури.

Необхідно проводити сприятливу політику щодо здійснення науково – технічних розробок та впровадження їх результатів в систему освітньої підготовки викладачів ВНЗ, значну увагу приділити вивченню пропозицій наукових кадрів щодо методичних та структурних змін в системі самоврядування. Цілеспрямована державна політика і ефективна робота спеціалістів ВНЗ сприятимуть підвищенню загального інтелектуального рівня та допоможуть нашій країні зайняти відповідне місце в світових глобалізаційних процесах.

Як суб'єкт суспільства, сфера освіти та професійної підготовки виступає у ролі центру науки, культури, що задовольняє інтелектуальні потреби населення і здійснює підготовку кваліфікованої робочої сили, проводить наукові дослідження та впроваджує нові знання. Як суб'єкт державної економіки, сфера освіти та професійної підготовки є споживачем економічних ресурсів, сферою прикладання праці співробітників цієї галузі, виконавцем державних замовлень на підготовку кадрів. Як суб'єкт ринкової економіки, сфера освіти та професійної підготовки виступає товаровиробником переважно інтелектуаломісткої продукції та послуг. Як центр зосередження особистостей і колективів, освіта й професійна підготовка є, з економічної точки зору, сферою прикладання праці співробітників і неекономічної зайнятості учнів та студентів, що має велике соціальне значення, зокрема для покращення поточної й перспективної ситуації на ринку праці. Як складна інтелектуальна сфера управління, освіта та професійна підготовка є тією рушійною силою, яка за належної організації повинна стати визначальним чинником економічного та соціального розвитку на всіх рівнях. Отже, реформування системи професійної освіти та покращення ситуації на молодіжному ринку праці є масштабним і тривалим державним інноваційним проектом, ініціатором і основним інвестором якого повинна бути держава.